

УДК 332.33:631.459:502.6

В.Ф. Камінський, доктор сільськогосподарських наук, академік НААН

І.П. Шевченко, кандидат сільськогосподарських наук

Л.П. Коломієць, кандидат сільськогосподарських наук

ННЦ «ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕРОБСТВА НААН»

ЗЕМЛЕВПОРЯДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ

Мета. Здійснити науковий аналіз підходів до визначення ефективності землекористування в умовах трансформації земельних відносин.

Методи. Системно-структурний аналіз підходів до оптимізації землекористувань сільських територій.

Результати. Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи щодо підвищення ефективності використання потенціалу земель сільськогосподарського призначення в розвиток процесів децентралізації.

Висновки. Обґрунтовано і запропоновано комплексну систему заходів щодо еколого-економічної регламентації використання земельно-ресурсного потенціалу шляхом розроблення системи проектів землеустрою на засадах екологобезпечного використання земель.

Ключові слова: землекористування сільських територій, земельно-ресурсний потенціал, управління земельними ресурсами, деградація земель, процес децентралізації, розроблення проектів землеустрою.

Конституцією України визначено, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави.

В новій редакції «Стратегії державної екологічної політики до 2030», основні положення якої викладено в Постанові Кабінету міністрів України від 07.06.2017 року за № 143 зазначено, що стан земельних ресурсів України близький до критичного. За період проведення земельної реформи в державі значна кількість проблем у сфері землекористування та земельних відносин загострилась [4].

При цьому, проблеми у сфері охорони і раціонального використання земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації земель і автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, недосконалістю землепорядної документації та недостатністю нормативно-правового забезпечення, повною відсутністю заходів з проведення освітньої та просвітницької роботи, низькою інституціональною спроможністю відповідних органів виконавчої влади.

Саме структурна модель системи землепорядного забезпечення організації сільськогосподарського землекористування передбачає інтеграцію методів планування використання земельних ресурсів з методами стратегічного управління розвитком окремих територіальних одиниць з метою забезпечення ефективності землеустрою із складовими й цілями виробництва сільських територій.

Ефективне використання земельних ресурсів є одним із визначальних чинників екологічної безпеки та сталого соціально-економічного розвитку сільських територій і в цілому – держави. Однак, нинішня еколого-економічна ситуація в сільськогосподарському землекористуванні (нехтування екологічними вимо-

гами до використання земельних ділянок і розміщення на них сільськогосподарських культур без урахування наукових основ сівозмін і чергування культур, безсистемне вирощування високоліквідних сільськогосподарських культур в угоду з кон'юктурою ринку, за відсутності впровадження заходів, які б мали забезпечувати охорону земель та відтворення родючості ґрунтів) свідчить про те, що суспільство ще недостатньо усвідомлює реальне значення земельних ресурсів. Спосіб використання сільськогосподарських земель в аграрному виробництві досить часто стає першопричиною виникнення багатьох негативних явищ, що обумовлює зростання екологічної небезпеки і проявів деградації продуктивних земель агроландшафтів.

В Україні проблема охорони земель особливо загострилась з початком реформування земельних відносин, яке було спрямоване головним чином на зміну власності та перерозподіл земель, надання сільськогосподарських угідь у приватну власність. На жаль, приватна власність на землю, як свідчить багаторічний закордонний досвід і перші десятиріччя вітчизняної практики, сама по собі не забезпечує збереження і відтворення родючості ґрунтів, раціонального використання і охорони сільськогосподарських ландшафтів. До 1990 року питання охорони земель в Україні були пріоритетними, отримували загальнодержавну підтримку, сільськогосподарські товаровиробники виконували практично весь комплекс робіт щодо охорони ґрунтів. Однак, з часом в період реформування земельних відносин ситуація істотно змінилась. Нині роль держави у здійсненні заходів з охорони і раціонального використання земель катастрофічно низька, і особливо ці негативні зміни відчутно спостерігаються у фінансуванні протирозійних заходів постійної

дії, впровадження лісомеліоративних заходів, будівництво гідротехнічних споруд, які суттєво сприяють затриманню та відводу поверхневого стоку атмосферних опадів з метою зменшення ризиків розвитку процесів лінійної ерозії. Наприклад, будівництво валів, валів-каналів у 1995 році було здійснено загальною протяжністю 135,2 км, у 2005 році – 3,6 км, у 2011 – 2,9 км, нині фінансування цих протиерозійних заходів державою повністю припинено. У 1995 році було побудовано протиерозійних ставків (накопичувачів твердого стоку) загальною площею 177 га, у 2005 – 7 га, а у 2011- 5,7 га. Рекультивацію порушених земель у 1990 році здійснено на площі 19,2 тис га, у 1995 – 8,4 тис. га, у 2000 – 3,7 тис. га, а у 2011 – 0,6 тис. га.

Аналіз динаміки кількості та площі землекористувань сільськогосподарських підприємств в період реформування земельних відносин свідчить про тенденцію до зменшення площі землекористування та чисельності колективних та державних підприємств. Водночас, відмічається зростання кількості фермерських господарств, селянських господарств з веденням товарного сільськогосподарського виробництва та особистих підсобних господарств громадян. Це значною мірою вплинуло на розміри та збалансованість землекористувань сільськогосподарських підприємств, що стало причиною нераціонального і неефективного використання землі, й недостатньої її охорони.

В результаті цих перетворень порушені розроблені в дореформений період проекти внутрігосподарського землеустрою колишніх колективних та державних господарств, землекористування яких передбачало науково обґрунтовані сівозміни, раціональне співвідношення і впорядкування сільськогосподарських угідь, заходи з охорони земель. Нині, як правило, у більшості сучасних агроформувань господарська діяльність здійснюється без дотримання науково обґрунтованих агрономічних та еколого-економічних вимог щодо використання сільськогосподарських земель. Внаслідок цього маємо неконтрольовані площі висіву високоліквідних, «кон'юктурних» сільськогосподарських культур, кілька років поспіль на одних і тих же полях, включаючи і схилі землі різної крутизни, що призводить до втрат ґрунту особливо в ерозійно небезпечних агроландшафтах (злив ґрунту у Луганській, Донецькій, Одеській, Чернівецькій областях перевищує нормативно допустимі норми в 3-5 разів).

Слід зазначити, що саме своєчасне проведення заходів щодо охорони і раціонального використання земель дозволяє зменшити вплив негативних процесів деградації на стан земельних ресурсів та сприяє збереженню екологічно-стабільного стану ґрунтів, підвищенню і збереженню їх родючості, відновленню та посиленню природних функцій і середовище формуючої ролі ґрунтового покриву. Відтак, суттєвого припинення розвитку деградаційних процесів та значного підвищення продуктивності земель можна досягти

завдяки впровадженню комплексу культуртехнічних та організаційно-господарських заходів (ландшафтна організація території землекористувань, консервація деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель, землювання, рекультивація земель тощо) будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд (валів-водоскидів, валів-каналів, валів-терас, валів-доріг, протиерозійних ставків, терасування схилів тощо), запровадження адаптивних агротехнологічних заходів і технологій вирощування сільськогосподарських культур.

На сьогодні в Україні створена законодавча база, яка регламентує питання використання і охорони земель, у тому числі і сільськогосподарського призначення [1-3].

Законом України «Про охорону земель» визначено основні пріоритети держави у сфері охорони земель шляхом домінування вимог екологічної безпеки використання землі, як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва, обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси та ін. [3].

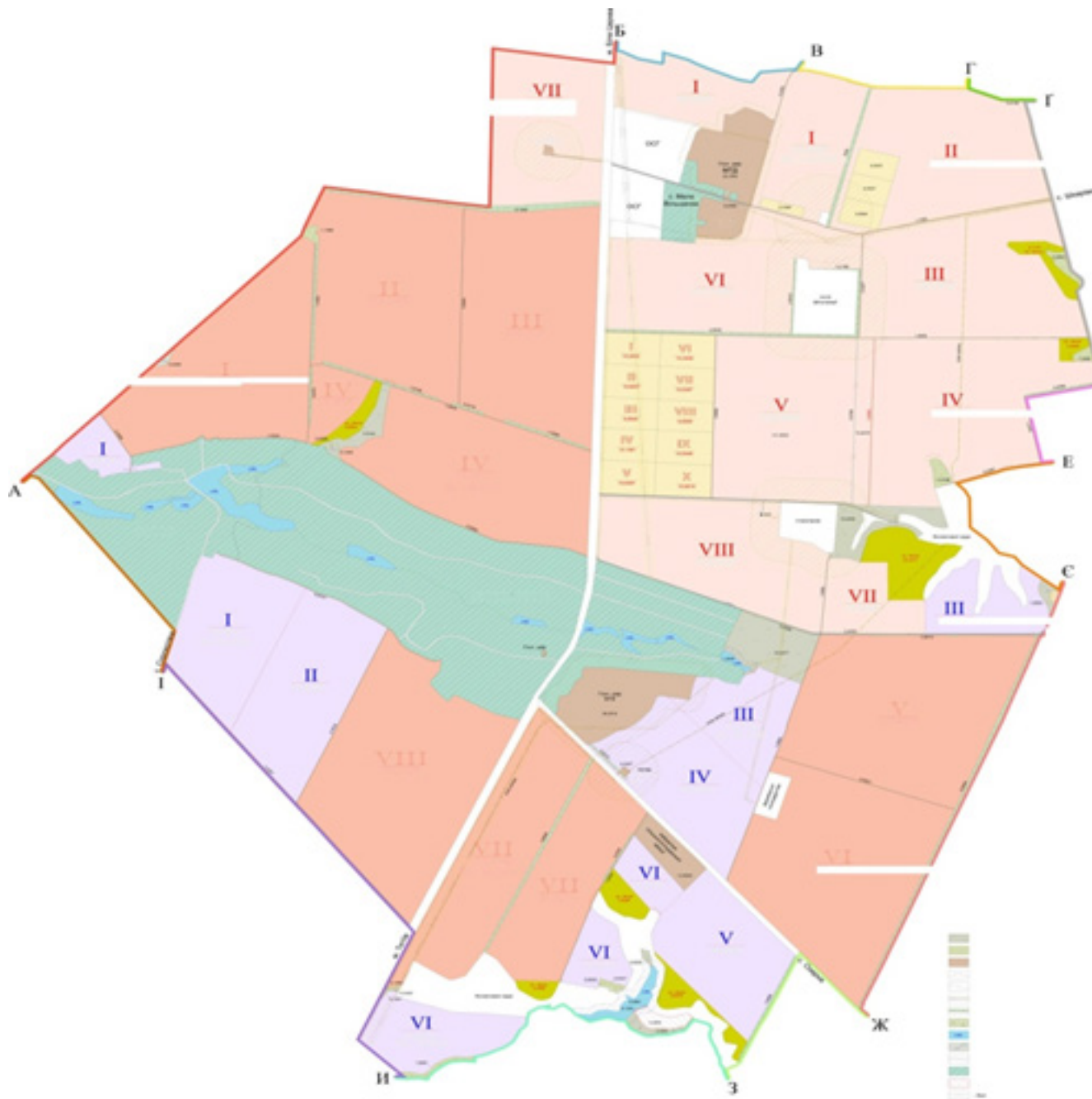
ННЦ «Інститут землеробства НААН», як головна установа, у співпраці з науковими установами НААН працювали над виконанням державної науково-технічної програми «Напрями і механізми створення сталого землекористування і розвитку системи землеустрою в умовах трансформації земельних відносин». За отриманими результатами проведених досліджень науковцями інституту обґрунтовано необхідність розроблення сучасної науково обґрунтованої стратегії і тактики використання й охорони сільськогосподарських земель, яка повинна базуватись на засадах сталого розвитку системи землекористування держави. Доведено, що заходи із землеустрою щодо створення збалансованого землекористування в аграрній сфері мають стати пріоритетними у напрямі формування економічних відносин власності на землю та методів організації раціонального використання і охорони земель [5-7].

Вирішення цих питань можливе за умови виконання землевпорядних робіт та заходів, зокрема, складання робочих проектів землеустрою щодо формування і впровадження системи ґрунтоводоохоронних заходів шляхом застосування основних складових ґрунтозахисної адаптивно-ландшафтною системи землеробства; складання робочих проектів землеустрою щодо консервації деградованих та малопродуктивних угідь, рекультивації порушених земель.

В контексті Постанови Кабінету міністрів від 07.06.2017р. №413 «Деякі питання удосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності» обґрунтовано та запропоновано комплексну систему заходів щодо еколого-економічної регламентації використання земельно-ресурсного потенціалу (розроблено проект організації території з науковим

обґрунтуванням проектних рішень щодо змін у структурі сільськогосподарських угідь на засадах екологобезпечного використання земель, що забезпечує підвищення економічної ефективності та екологічної

безпеки використання земельних ресурсів, на прикладі Білоцерківської дослідно-селекційної станції Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН).

Проект організації території землекористування

Рис. 1.

На жаль, багато керівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, власників великих агроформувань ще не до кінця усвідомлюють роль та значення землеустрою у питаннях збалансованого розвитку території, охорони навколишнього природного середовища, підвищення інвестиційної привабливості земельних ресурсів, підвищення продуктивності кожного гектара сільськогосподарських угідь та захист її від деградаційних процесів. Адже варто зазначити, що землеустрій за сучасних умов виступає як технічна та юридична основа для формування прав і обов'язків власників землі та землекористувачів, стає дієвим важелем забезпечення охорони земель, як основного національного багатства, планування розвитку територій, що особливо актуально в процесі розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами (децентралізації).

ННЦ «Інститут землеробства НААН» володіє значним науково-практичним досвідом з розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і ми готові надати послуги у сфері землеустрою, оскільки наша наукова установа має всі дозвільні документи на проведення робіт із землеустрою, зокрема:

- розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь;

- розроблення робочих проектів землеустрою щодо рекультивативних порушених земель, землювання малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення

промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами, покращання сільськогосподарських земель, підвищення родючості ґрунтів (далі – робочі проекти землеустрою);

- проведення ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень земель при здійсненні землеустрою;

- розроблення висновків щодо якісної характеристики ґрунтового покриву земельної ділянки, агрохімічних паспортів на землі несільськогосподарського призначення;

- розрахунок втрат сільськогосподарського виробництва, спричинених вилученням сільськогосподарських угідь (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища) для використання їх у цілях, не пов'язаних із веденням сільського господарства.

Висновки.

Обґрунтовано і запропоновано комплексну систему заходів щодо еколого-економічної регламентації використання земельно-ресурсного потенціалу з науковим обґрунтуванням проектних рішень щодо змін у структурі сільськогосподарських угідь на засадах екологобезпечного використання земель, що забезпечить підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки використання земельних ресурсів.

Визначено, що забезпечення організації землекористування сільськогосподарських підприємств з урахуванням їхніх оптимальних розмірів та вимог еколого-ландшафтної організації території, здійснення природоохоронних заходів, включаючи агролісомеліоративні, протиерозійні, сприятиме переходу на збалансовану в соціально-економічному й екологічному відношенні модель землекористування.

Література

1. *Земельний кодекс України: прийнятий 25.10.2001 року №2768-III // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. - № 3-4. – Ст. 27.*
2. *Закон України «Про землеустрій»: прийнятий 22.05.2003 року №858-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. - № 36. – Ст. 282.*
3. *Закон України «Про охорону земель»: прийнятий 19.06.2003 року №962-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. - № 39. – Ст. 349.*
4. *Постанова Кабінету міністрів «Деякі питання удосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності» від 07.06.2017р. № 413 [електронний ресурс]: Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-n>.*
5. *Третьяк А.М. Землевпорядне проектування: еколого-ландшафтне землевпорядкування сільськогосподарських підприємств: Навч. посіб. / А.М. Третьяк, В.М. Другак,. – Київ : Аграрна наука, 2007. – 120с.*
6. *Шевченко І.П. Землекористування новостворених сільськогосподарських підприємств / І.П. Шевченко, Л.П. Колومیєць. – Збірник «Землеробство». – Київ. 2010 рік. Випуск 82. – с.17.*
7. *I.P. Shevchenko Optimization of rural land use in the requirements of European integration / L.P. Kolomiets // Збірник «Землеробство». Київ :2014. – С. 6 - 7.*

References

1. *Zemelnyi kodeks Ukrainy: pryiniaty 25.10.2001 roku № 2768-III (2002). Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy (VVR), 3-4, 27.*
2. *Zakon Ukrainy «Pro zemleustrii»: pryiniaty 22.05.2003 roku №858-IV. (2003). Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy (VVR).36, 282.*
3. *Zakon Ukrainy «Pro okhoronu zemel»: pryiniaty 19.06.2003 roku №962-IV. (2003). Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy (VVR). 39, 349.*
4. *Postanova Kabinetu ministriv «Deiaki pytannia udoskonalennia upravlinnia u sferi vykorystannia ta okhorony zemel*

silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti» vid 07.06.2017r. №413 [elektronnyi resurs]: Zakonodavstvo Ukrainy. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>

5. Tretiak A.M. & Druhak V.M. (2007). *Zemlevporiadne proektuvannia: ekolo-ho-landshafine zemlevporiadkuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv: Navch. posib. Kyiv/ Ahrarna nauka.*

6. Shevchenko I.P. & Kolomiets L.P. (2010). *Zemlekorystuvannia novostvorenykh silskohospodarskykh pidpriemstv. Zbirnyk «Zemlerobstvo». Kyiv. 82. .17.*

7. Shevchenko I.P. & Kolomiets L.P. (2014). *Optimization of rural land use in the requirements of European integration. Zbirnyk «Zemlerobstvo». Kyiv, 6-7.*

Каминский В.Ф., Шевченко И.П., Коломиец Л.П.

**Землеустроительное обеспечение охраны и рационального использования земель
сельскохозяйственных землепользований**

Цель. Осуществить научный анализ подходов к определению эффективности землепользования в условиях трансформации земельных отношений.

Методы. Системно-структурный анализ подходов к оптимизации землепользования сельских территорий.

Результаты. Обоснованы теоретико-методологические подходы по повышению эффективности использования потенциала земель сельскохозяйственного назначения в развитие процессов децентрализации.

Выводы. Обоснованно и предложена комплексная система мероприятий по эколого-экономической регламентации использования земельно-ресурсного потенциала путем разработки системы проектов землеустройства на основе экологически безопасного использования земель.

Ключевые слова: землепользование сельских территорий, земельно-ресурсный потенциал, управление земельными ресурсами, деградация земель, процесс децентрализации, разработка проектов землеустройства.

Kaminskyi V.F., Shevchenko I.P., Kolomiets L.P.

Land management of the protection and rational use of agricultural land

Goal. To carry out a scientific analysis of approaches to the determination of the effectiveness of land use in the context of the transformation of land relations.

Methods. System-structural analysis of approaches to optimization of land use of rural territories.

Results. The theoretical and methodological approaches to increase the efficiency of use of agricultural land potential in the development of decentralization processes are substantiated.

Conclusions. The complex system of measures concerning the ecological and economic regulation of the use of land-resource potential by the development of a system of land management projects on the basis of ecologically safe land use is substantiated and proposed.

Key words: land use of rural territories, land-resource potential, land resources management, land degradation, decentralization process, land management projects development.

Рецензенти:

Корсун С.Г. д.с.-г.н.

Кічігіна О.О. к.с.-г.н.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017 р.